

TAAS VERE-LÕPULISTEST KOHANIMEDEST

ENN ERNITS

Mõningate kohanime uurimine läheb väga visalt. Selliste hulka kuuluvad *vere*-lõpulisel toponüümide, mille kallal on baltisaksa keelemehest August Wilhelm Hupelist alates juureldud juba üle 200 aasta.¹ Aja vältel on lisandunud uusi etümoloogiaid ja diskuteeritud nende puhul. Käesoleva aastatuhande esimese pääsukesena on *vere*-nimed uuesti esile toonud Marja Kallasmaa, kes keskendub oma artiklis *vere*-osise võimalikule kajastumisele toponüümide täiendosas ja terminnimes.² Sama kirjutis on osaliselt ka programmiline, soovitades täpsustada varem pakutud etümoloogiaid või töötada läbi uusi uurimisaspekte. Artiklist kumab selgesti läbi soov hõlmata veel kord kaugemate sugulaskeelte, samuti ka vene ja läti ainest. Asjaomane artikkel ärgitaski siinkirjutajat asjasse süvenema ja mõnel puhul ka sõna võtma.

-vere < veri?

Rahvas on näilise sarnasuse põhjal loonud muistendeid, mille järgi *vere*-lõpulistel toponüümidega on ristitud kohad, kus on toimunud äge lahing või liikunud mõõgast veristatud jalaga Kalevipoeg, saanud surma ta hobune või juhtunud midagi muud verist.³ Sellised muistendid on suhteliselt hilised, tekkinud ilmselt ajal, mil *vere*-osise tähendus oli rahva mälus juba tuhmunud.

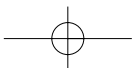
Baltisaksa literaat ja koduloolane Georg Julius Schultz-Bertram oletas, et *vere*-osis kujutab endast *veri*-sõna omastavat käänat. Ta lähtus asjaolust, et asjaomane apellatiiv ei tähenda üksnes soontes voolavat vedelikku ('Blut'), vaid ka sugulaskonda ('Sippe, Anverwandtschaft') ja järeltulijaid ('Nachkommenschaft'). Toponüümi algusosas nägi ta isiku-, ameti- vms nime, sest külasid nimetati tema arvates sageli esmaasuka nime või ameti järgi. Näiteks Votikveret (sks *Wottig-*) pidas ta sm *vouti* 'külavanem' põhjal külavanema suguvõsale kuulunud külaks.⁴

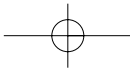
¹ Probleemi uurimise ajalooga kohta vt P. Alvre, Kuidas on tekkinud *vere*-lõpulisel kohanimed. – Keel ja Kirjandus 1963, nr 4, lk 219 jj; K. Pajusalu, T. Hennoste, E. Niit, P. Päll, J. Viikberg, Eesti murded ja kohanimed. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2002, lk 272–274, 282.

² M. Kallasmaa, Mida teha *vere*-nimedega? – Keel ja Kirjandus 2007, nr 6, lk 449–462.

³ L. Kettunen, Über die estnischen Ortsnamen auf *-vere*. – Finnisch-ugrische Forschungen. Zeitschrift für finnisch-ugrische Sprach- und Volkskunde nebst Anzeiger, 1913, lk 168; E. Laugaste, E. Norman, Muistendid Kalevipojast. Monumentae Estoniae antiquae II. Eesti muistendid. Hiiu- ja vägilasmuistendid 1. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1959, lk 340–342.

⁴ Dr. Bertram, Wagien. Baltische Studien und Erinnerungen. Dorpat: W. Gläser, 1868, lk 66–67. Autor nentis, et kohanime algusosadele leiab hõlpsamini vasteid soome keelest, mis näitavat asjaomaste toponüümide kõrget vanust. Tõllal peeti soome keelt ju teiste läänemeresoome keelte emaks. *Votikvere* ja paljude teistegi kohanime algusosa on seletatud vääralt (*Votikvere* kohta vt V. Päll, Põhja-Tartumaa kohanimed I. Tallinn: Valgus, 1969, lk 282).

Möödus ligikaudu kümme tosinat aastat ning *-vere* seostati taas verega, ent sedapuhku punast ehk verevärvi rauamaagi vahendusel. Nimelt pani Arvi Lauringson tähele, et *vere*-liste kohtade juures leidub raudoksiidirikkaid allikaid, veeniresid ja soomaaki. Selleni jõudis ta "Kalevipojale" ja ajaloolase B. Rõbakovi teatele toetudes, et vn *pyda* tähendab nii verd kui ka rauamaaki.⁵

Nii vene kui ka ukraina keeles ongi tõepoolest nii (lähedane on ka valgevene 'pori; veri'), kuid tuleb pidada silmas, et *pyda* on teisene. Teda seletatakse sõna *кровь* 'veri' asemele tekkinud tabusõnana, mis lähtub indoeuroopa tüvest, mille tähendus on 'punane'. Asjaomane tüvi märgib siin mainimata slaavi keeltes ainult rauamaaki.⁶ Seepärast pole ta päris võrreldav soomeugri sõnaga, mis on algusest peale tähistanud ainult verd. A. Lauringsoni oletus eeldab, et kunagi pidi eksisteerima *veri* tähenduses 'rauamaak' või 'rauamaagi leiukoht', mida aga on keeruline tõestada. Liiasi ei andnud autor mingit vihjet asjaomaste toponüümide algusosiste kohta.

A. Lauringsoni artikkel vallandas ajaleht Edasi veergudel 1980. aastate keskpaiku kirjutiste lühisarja, mille autoriteks olid J. Kuum ja L. Parašin.

Jüri Kuum, kes oli tutvunud varasemate seisukohtadega, pidas tõenäoliseks, et *-vere* ei kujunenud sõnast *veri* mitte otseses, vaid üle kantud tähenduses, mida väljendavat *veresugulased*, *segaverd*, *külmavereline* jt. Sisuliselt kordas see G. J. Schultz-Bertrami seisukohta. Teisalt lähtus kirjutise autor ajaloolistest seikadest. Ta väitis, et külasid rajasid omavahel sugulussidemis olevad sugukonnaliikmed. J. Kuum oletas, et kui *veri* tähistas sugukonda ja suurperet, siis sugukondade eristamiseks lisati sellele veel vanema nimi, näiteks *Sürga-veri*, *Tõnu-veri*, *Imuk-veri*. Põllumajanduse arenedes asuti elama veekogude äärest kõrgemal paiknevatesse küladesse, mida hakati kutsuma sugukonnavanemate nimega, kusjuures *-vere* olevat tähistanud taludega küla ja *-pere* üksiktalu.⁷

Häälkuliselt on *vere*-formandi ja sõna *veri* kõrvutamine ideaalne, kuid sugukonna või sellega sarnases tähenduses *veri*-sõna pole ei eesti ega lähemates sugulaskeeltes paraku leitud. Eesti keelest on teada nimetatud tähendus vaid üle kantult: *veri vihkab verd* 'sugulased vihkavad üksteist'.⁸ Ainult ungari keeles esinevad *vére* 'veresugulased' ja *testvér* 'õde; vend; õde-venda' (*test* 'keha'), vrd ka sks *Gebliut* 'veri; sugu; päritolu', ent enamasti märgib 'veri' keeltes sugulust vaid üle kantud tähenduses.⁹ Seega ei saa G. J. Schultz-Bertrami ja J. Kuuma oletust praeguste teadmiste valguses tõestada ega ümber lükata. Liiasi ei esine kohanime algupool (nt *Imukvere*) alati omastavas käändes.

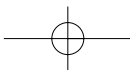
⁵ A. Lauringson, Mis on *-vere*? – Horisont 1980, nr 8, lk 22–24; A. Lauringson, Vere-mõistatus. – Edasi 4. X 1984, lk 5.

⁶ М. Фасмер, Этимологический словарь русского языка 3. Москва: Прогресс, 1987, lk 513.

⁷ J. Kuum, Vere-mõistatusest. – Edasi 13. XII 1984, lk 5.

⁸ F. J. Wiedemann, Eesti-saksa sõnaraamat. Neljas, muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest. Tallinn: Valgus, 1973, vg 1346; A. Saareste, Eesti keele mõisteline sõnaraamat 3. Stockholm: Vaba Eesti, 1962, lk 917.

⁹ Венгерско-русский словарь. Ред. Л. Гальди. Москва–Будапешт: Русский язык, 1974, lk 731, 782; E. Kibbermann, S. Kirotar, P. Koppel, Saksa-eesti sõnaraamat. Tallinn: Valgus, 1972, lk 317.

-vere < vn вервь?

J. Kuuma mõtteid edasi arendades osutas Leonid Parašin vene sõnale *вервь* 'kogukond Vana-Venes', oletades põhjendusi esitamata viimase puhul soome-ugri laenu.¹⁰ M. Kallasmaa on Vladimir Dahli sõnaraamatu põhjal lisanud sarnase tüvega *вервие* 'nöörimaa', *вервовать* 'nööriiga maad mõõtma ja kasutamiseks eraldama; mõõtma ja tähistama teel versti'.¹¹

Võtame edasisel käsitlemisel abiks mõningad slaavi keelte etümoloogilised sõnaraamatud.¹² Vanavene keeles kasutati sõna *вьрвь* (ka kujul *вервь*, *врвь*)¹³ kõigepealt nööri tähenduses. See on tänapäeva vene keeles säilinud deminutiivsufiksiga kujul *веревка*. Vanavene lekseemil leidub sama tähendusega vasteid teisteski slaavi keeltes (bulgaaria *врвѣ*, tšehhi *vrv* jt), mis lähtuvad algslaavi kujust **вьрвь* (**virvi*). Sama tüve esineb ka balti keeltes (läti *virve*, leedu *virvė* 'nöör; köis'). Sugulust on täheldatud isegi kaugemate indoeuroopa keeltega, nagu vanaindia *varatrā* 'köis'. Seega on tegu kahtlemata indoeuroopa päritolu sõnaga. Hiljem on see vanavene keeles omandanud maamõõduühiku ning sufiksile liitumise tagajärjel teisigi maaga seotud tähendusi. Mõõduvahend on paljudel muudelgi juhtudel omandanud mõõduühiku tähenduse (*küünar*, *toop* jt). Seega on vn *вервие* ja *вервовать* ~ *вервить* üsna kindlasti seotud nööri tähendusega.

Ebakindlamad on kirjanduses leiduvad arvamused *врвь* 'kogukond' päritolu kohta. Ühelt poolt on seda tuletatud kohanimedes ja liitsõnades esinevast vanaskandinaavia sõnast *hverfi* 'küla', mille esialgseks tähenduseks olnud 'ring'. Ent siinpuhul leitakse häälikuloolist sobimatust, nimelt pidanuks skandinaavia *f*-ile vastama *b*. Seepärast oletatakse, et uus tähendus on arenenud pigem nööriiga mõõdetud maatüki mõistest. Niimoodi olevat ruumilisel alusel tekkinud Peeter I ajal ka mõiste *кордон* 'vahtkonnaruum; metsavahtide eluase' prantsuse sõnast *cordon* 'nöör'. Lisaks arvatakse, et tähenduse 'kogukond' tekkele võis kaasa aidata arusaam, et kogukonna liikmed olid omavahel seotud ühise maa kaudu. Säärane mõttekäik tundub siinkirjutajale üsna usutavana.

Asjaomast lekseemi pole kättesaadavate allikate teatel peale L. Parašini seni ühendatud soome-ugri keelte sõnaga. Kui *veri*-tüveline sõna olnuks laenatud vanavene keelde, siis näitaks see, et niisugune sugulaskonna tähenduses sõna olnuks muiste esinenud mõneski soome-ugri keeles, kusjuures pole usutav, et vanavene keelde laenati pelk tüvi **vere* 'veri', millest seal oleks liite abil tekkinud kogukonna mõiste. Vanavene laenud näitavad, et mõlemas keeles oli üsna sarnane *i* (ee *i* ~ vanavn *i*, kuid vn *e*), näiteks sõnades *lint*, *pitsat*, *rist*.¹⁴ Seepärast tuleks oletada, et vanavene *вьрвь* (*virvi*) oleks laenuna lähtunud **vir*-tüvest. Permi keelte (ka mari keele?) puhul ongi sellist algkuju oletatud, kuid inimeste kollektiivi tähistavat tuletist pole seni avastatud. Jällegi oleme teadmatuses.

¹⁰ L. Parašin, Vere-mõistatusest. – Edasi 7. II 1985, lk 5.

¹¹ M. Kallasmaa, Mida teha vere-nimedega, lk 451–452, 460, 461.

¹² Этимологический словарь русского языка 13. Под руководством и редакцией Н. М. Шанского. Москва. 1968, lk 56–57; М. Фасмер, Этимологический словарь русского языка 1. Москва: Прогресс, 1986, lk 294, 295; Български етимологичен речник 1. Съставили В. Георгиев, И. Гълъбов, И. Займов, С. Илчев. София: Издателство на Българската Академия на науките, 1971, lk 187.

¹³ И. И. Срезневский, Словарь древнерусского языка 11. Репринтное издание. Москва, 1989, lk 461.

¹⁴ P. Ariste, Keelekontaktid. Eesti keele kontakte teiste keeltega. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 14. Tallinn: Valgus, 1981, lk 90, 92, 93.

Vene *ver*-algulised nimed

M. Kallasmaa küsib: "Või mida öieti tähendavad vene päritolu või ka Vene Vere-arguselised kohanimed? Osa neist võib olla seoses nõõrimaadega..."¹⁵

Venemaa kohanimistu, mille vastu siinkirjutaja on tundnud huvi vähemalt veerandsada aastat, on puhuti üsna põnev. Seal leidub ohtrasti mitmesuguseid *ver*-algulisi kohanimesid, millest enamiku algupära pole paraku suudetud selgitada. Teame, et Loode- ja Kesk-Venemaal on osa toponüümidest slaavi-, osa balti- ja osa soomeugripärased, vähesel määral leidub ka turkisme. Näiteks vene algupäraga toponüümideks peetakse nimesid *Верба*, *Вербуч*, *Веребна* jt. Mordvas asuva *Верякуши* esiosa tuletatakse mordva sõnast *вере* 'ülemine', millega on kõrvutatud ka eesti sõna *veer*,¹⁶ ent see ei tõesta *-vere* jaoks midagi olulist. Leningradi oblasti lääneosa kaardilt leiame nimed *Вервино* (< *вервь*?), *Вервенка*, *Вереве*, *Вериговщина* jt, kuid siinkirjutajal pole andmeid nende algupära uurimise kohta. Analüüsiks võivad sobida ka *Vre*-algulised (< **vere*) toponüümid. Küsimärgiliselt on *вервь*-sõnaga ühendatud Luga rajoonis laiuva Trevo järve nimetus. Loode- ja Põhja-Venemaal leidub isegi üksikuid *ver*-lõpulisi järvenimetusi: *Лындевера*, *Кысковер*, *Кысковера* (vrd *Линдозеро*, *Кысковор*, *Кыскозеро* mujal). Pljussa lisajõkke Verdugasse voolab Muzoveri oja. Eksisteerib ka Muzoveri nime kandev küla, aga varem on olnud samanimeline pogost. Kuzoveri järve ja küla nimetuse lõpuosist on peetud *järvi*-apellatiivi muundunud kujuks.¹⁷ Sama võib oletada ka eespool mainitud järvenimetuste puhul. Seesuguste nimede käsitlemisel on palju probleeme nende esialgse tähenduste kindlakstegemisel. Seepärast on raske lootagi, et nad aitaksid lahendada *vere*-mõistatust.

Värati

Huvipakkuv on M. Kallasmaa käsitletud Läänemere-äärse Vereselli küla nime (*-sell* < *-selja*?) ja *Värati* ettevaatlik kõrvutamine mujal leiduvate kohanimedega *Vereti* ja *Veretinä*.¹⁸ Setu *Veretinä* (< vn *Веретино*) võib muide esineda ka *Vereti* kujul.¹⁹ Eesti nimedega üsna sarnaseid sõnakujusid leidub idaslaavi keeltes. Sõnal *веретье* (< **vertьje*, **vertja*) on mitmekesised tähendused eri paigus, näiteks Kesk- ja Põhja-Venemaal 'seljandik soos, jõeluhas või kaldaäärsel madalikul; veelahe madalikul kahe jõekese vahel', kuid Doni ääres 'metsane ala kahe järve vahel'. See võib esineda ka kujul *веретья* 'рõb-

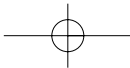
¹⁵ M. Kallasmaa, Mida teha *vere*-nimedega, lk 457.

¹⁶ E. Itkonen, Etymologia lisiä. – Virittäjä 1975, nr 2, lk 171.

¹⁷ Р. А. Агеева, Гидронимия Русского Севера-Запада как источник культурно-исторической информации. Москва: Наука, 1989, lk 89; В. А. Жучкевич, Общая топонимика. 3-е издание. Минск: Высшая школа, 1980, lk 118 jj; Ленинградская область. Западная часть. Атлас для водителя. С.-Петербург: Карта, 2001, lk 88; С. В. Кисловской, Знаете ли Вы? Словарь географических названий Ленинградской области. Ленинград: Лениздат, 1968, lk 22; А. К. Матвеев, Некоторые вопросы адаптации ударных гласных в финно-угорских субстратных топонимах Русского Севера. – Советское финно-угроведение 1972, kd VIII, nr 1, lk 4; А. К. Матвеев, Топонимические этимологии 10. – Советское финно-угроведение 1977, kd XIII, nr 3, lk 167; Л. А. Плечко, Старинные водные пути. Москва: Физкультура и спорт, 1985, lk 31; С. Е. Мельников, О чем говорят географические названия. Историко-лингвистические и краеведческие заметки. Ленинград: Лениздат, 1984, lk 95; <http://www.petergen.com/bovkalol/kl/spbgdmuzover.html>.

¹⁸ M. Kallasmaa, Mida teha *vere*-nimedega, lk 454 jj.

¹⁹ <http://et.wikipedia.org/wiki/Veretinä>.

saste ja puudeta maa-ala', *веретия* 'madalik'; mõlemad võivad tähistada ka kohta künka veerjatel nõlvadel. Valgevene *верцея* märgib sarapuudega kõrgendikku soode keskel, samuti põllusiile, täpsemini kõrgemaid kuivi alasid viljatute alade keskel. *Веретье* ja teisi samatüvelisi nimesid kannavad paljud asulad Valgevenes (nt *Верацейка*, *Вярэчка*) ja Venemaa Euroopa-osas, kust nad on levinud ka Siberi avarustesse.²⁰

Mainitud sõnatüve päritolu kohta käibib kaks seletust: slaavi ja soomeugri. Esimesel juhul oletatakse sloveeni *vretje* 'maa-aluse oja või jõekese maapinnale väljumine' põhjal loodusterminite algtähenduseks 'sulgema' (vrd vn *ключ* 'võti; allikas'). Teisel puhul on uuritava tüvega ühendatud sm *vierre* : *vierteen* 'nõlv; kallas'.²¹ Viimasel juhul on midagi viltu. Soome sõna, mis häälikuliselt sobib, on tähenduselt kaugel ('ale'). Sisuliselt kõlbaks pigem *vieri* ja *vieru*, ent need ei sisalda oletatava laenuallika jaoks vajalikku *t*-d. Huvitava kombel on meil *vierre*-sõna üritatud ühendada *vere*-formandiga, kuid häälikuliselt samuti ebaõnnestunult.²²

Siinkirjutaja meelest on *веретье* puhul kõige tõenäolisemalt tegemist slaavi (indoeuroopa) tüvega, sest vene keeles esineb ka samade tähendus tega *верей*, mis märgib peale loodusterminite veel väravaposti ja uksepiita ning mille algtähenduseks olevat 'mingi lihtne sulgemisvahend' (vrd ka vanaslaavi *верей* 'riiv, sulgur', poola *wierzeje* 'kahe poolega uks või värav', oski *veru* 'värav' jt). Loodustermini korral ilmneb selgesti eraldamisfunktsioon ('millegi vahel'), mida ei saa salata ka värava puhul. Selle algkuju **verь* (ь tähistab lühikest *u*-d), kui tegu oleks homonüümiga, sobiks küll kokku sm *vieru* omaga. Kui kõigi oletuste kiuste on tegu siiski läänemeresoome laensõnaga, siis oleks *веретье* algkujuks võib-olla **vēre-tti*. Muide, *tti*-liitega moodustatakse nii eesti kui ka soome kohanimesid, ent *-tue* ~ *-тъё* ise on genuinne vene liide.²³ Ometi pole konkreetset sõna soomeugri keeltest seni leitud ja kahtlust äratav ka idaslaavi lekseemi väga lai levik.

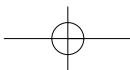
Kui *Värati* puhul on tegemist rahvaetümoloogiaga või kirjapanekute mõjuga, siis saaksime tunnismärgi **veeretti* kunagise esinemise kohta. Kohanimi sobiks ka semantiliselt tähistama kõrgendikku, vrd paralleelnimetust **Veereselja*. Ent praegu on veel liiga palju agasid. Teisalt võiks *Värati*-nimes oletada vene laenu, ent võimalik Läänemere rannikuni ulatuv kontaktijuhutum jääks sel puhul mõistatuseks. Sarnasus võib olla tingitud üksnes asjaomaste sõnatüvede osaliselt juhuslikust, osaliselt keeleajalooliselt tingitud ühtelangevusest. Nimelt on *värat* vene laensõna, mis on tagasiviidav indo-

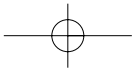
²⁰ В. А. Никонов, Краткий топонимический словарь. Москва: Мысль, 1966, lk 80; Э. Мурзаев, Словарь народных географических терминов. Москва: Мысль, 1984, lk 116–117; В. А. Жучкевич, Краткий топонимический словарь Белоруссии. Минск: Издательство БГУ им. В. И. Ленина, 1974, lk 47–48.

²¹ Э. Мурзаев, Словарь народных географических терминов, lk 116.

²² Vt M. Kallasmaa, Mida teha *vere*-nimedega, lk 452.

²³ V. Pall, Põhja-Tartumaa kohanimesid II. Tallinn: Valgus, 1977, lk 103–104; M. Kallasmaa, Läänemurde loodus- ja viljelusnimed. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2003, lk 33–34; V. Kiparsky, Russische historische Grammatik 3. Entwicklung des Wortschatzes. Heidelberg: Carl Winter, Universitätsverlag, 1975, lk 258.

euroopa tüvele **uer-* 'keerama, pöörama',²⁴ millega seostub ka *вервь* 'nöör'. Viimastega on mõneti sarnane läänemeresoome **vēri*, mis on ühenduses tüvega **vēr-* 'veerema'.²⁵

Salapärane *wer*

M. Kallasmaa esitab oma kirjutises sellise küsimuse: "Mis ikkagi on see Setälä salapärane *wer* 'platz, stelle' ja mis vahekorras ta on näiteks vana-vene sõnadega *вервѣ* või isegi ka *вервь*?"²⁶

E. N. Setälä käsitletud *wer* 'koht' on marikeelne sõna (sõltuvalt murdest kas *wer* või *wär*). Etümoloogiliselt on kõnealune lekseem ühendatud vepsa sõnaga *-ver* 'serv' ja neenetsi *var* 'serv,äär; kallas' ning ilmselt mordva sõna *варья* 'auk, mulk' põhjal on rekonstrueeritud **варья* soome-ugri algkujukski.²⁷ Tegelikult ei saa sellist kõrvutust pidada korrektseks. Vepsa *ver* lähtub kujust **vēri* 'veer,äär', mida ei saa ühendada mordva tagavokaalse lekseemiga, liiati, kui tähenduski erineb. Seevastu läänemeresoome sõna sobib küll häälikuliselt mari sõnaga, kusjuures soome-ugri *ē*-le vastab regulaarselt mari *e*, ent lühikesele *e*-le muu häälik.²⁸ Takistuseks on ühendamise puhul saanud ilmselt erinev tähendus. Seepärast on mari lekseemiga kõrvutatud hoopis *sm vero* 'maks; pruudikink; rent; söök', *verosta* '(millegi) asemel', ee *vōru* 'häda, kitsikus; koormis', mordva *ver* 'asemel' jt, kusjuures läänemeresoome-volga, vähem tõenäoliselt soome-ugri algkujukski on tuletatud **verV*.²⁹ Nagu eespool mainitud, häälikuliselt see kõige paremini ei sobigi. Mari ja mordva keeltes on soome-ugri järgsilbi **e* tavaliselt välja langenud, **a/ä* aga säilinud või teisenenud, näiteks mari *выр, өър* 'veri', ersa *верь*, mokša *варь*.³⁰ Seepärast võis tegu olla **vere* (või ka **veere*) kunagise homonüümiga.

Otsustades sekundaarsete tähenduste järgi, võis ka läänemeresoome keeltes muiste esineda mari sõnale *wer*, *wär* vastav lekseem tähenduses

²⁴ J. M ä g i s t e, Estnisches etymologisches Wörterbuch XII. varuks-üüt. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft, 1982, lk 55; K. K a r u l i s, Latviešu etimologijas vārdnīca. Rīga: Avots, 2001, lk 1126, 1146; E. F r a e n k e l, Litauisches etymologisches Wörterbuch 2. Heidelberg–Göttingen: Carl Winter, Universitätsverlag–Vandenhoeck & Ruprecht, 1965, lk 1197, 1204. Vene etümoloogilistes sõnaraamatutes tuletatakse värvavat tähistavad sõnad tüvest **uer-* tähenduses 'sulgema'. Indoeuroopa algkeele jaoks on rekonstrueeritud vähemalt seitse samakõlalist, kuid eri tähendusega tüve, vt nt: Э. А. М а к а е в, Структура слова в индоевропейских и германских языках. Москва: Наука, 1970, lk 115, 116. See võimaldab etümoloogidel sõna paraku mitmeti tõlgendada.

²⁵ E. I t k o n e n, Etymologia lisiä, lk 168.

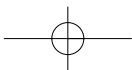
²⁶ M. K a l l a s m a a, Mida teha *vere*-nimedega, lk 460.

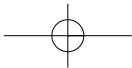
²⁷ Ф. И. Г о р д е е в, Этимологический словарь марийского языка 2. Йошкар-Ола: Марийское книжное издательство, 1983, lk 88.

²⁸ Häälikuvastete kohta vt Основы финно-угорского языкознания (вопросы происхождения и развития финно-угорских языков). Москва: Наука, 1974, lk 181 (mordva), 188, 189 (mari); Б. А. С е р е б р е н н и к о в, Г. И. Е р м у ш к и н, К. Е. М а й т и н с к а я, Финно-волжская языковая общность. Москва: Наука, 1989, lk 43 jj.

²⁹ K. R é d e i, Uralisches etymologisches Wörterbuch 1. Uralische und finnisch-ugrische Schicht. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1988, lk 569; Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 3. R–Ö. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Päätoimittaja U.-M. Kulonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 2000, lk 428. Eesti sõna kohta vt nt: F. J. W i e d e m a n n, Eesti-saksa sõnaraamat, lk 1398; vt ka: E. U o t i l a, Vero-sanana merkitysten vaiheita. "Herrain elo, köyhäin vero". – Virittäjä 1989, nr 3, lk 360 jj.

³⁰ Б. А. С е р е б р е н н и к о в, Г. И. Е р м у ш к и н, К. Е. М а й т и н с к а я, Финно-волжская языковая общность, lk 63.

'koht'. Kahjuks ei tea, mis oli järgsilbi vokaal, sest noomenisufiks *-o liitub ka konsonanttüvega.³¹ Täpsustamata jääb ka sõna *võru* murdeline kuuluvus. Tähtis oleks see *õ* pärast. Lõpuvokaali pärast jääb praegustel andmetel mõistatuseks, kas asjaomane tüvi sobib kokku *vere*-osise ja *võ* mitte. Sõna tähenduses 'koht' (> 'küla') on ja jääb edaspidigi sõna *veer* (> *-vere*) tõsiselt võetavaks konkurendiks, ehkki lähemaid teateid pole kahjuks ei poolt ega vastu.

Nii mari kui ka vanavene sõna vastete ulatuslik esinemine sugulaskeeltes ning järgsilbi erinev konsonantism (*r* ja *rv*) sunnivad oletama, et nendel sõnadel pole mingit sugulust. Liiasi on vanavene sõna puhul semantiline areng nõõri tähenduse vahendusel küllaltki usutav.

Ent kuidas jääb *-vere* ja *verv*'i suhtega? Sel puhul tuleks apriorselt pida vanavene apellatiivi soome-ugri laenuks. Ent eesti keelest ega sugulaskeeltest pole sellist sõna teada. See poleks ka häälikuliselt eriti võimalik, sest vanavene *i*-le (kirjas *ь*) ja vene *e*-le peaks eesti keeles vastama *i*. Juhul kui apellatiiv säilis vaid *vere*-formandis, näiks imelik, et vene keele teise silbi *v* ei kajastu üldsegi kohanimede vanimates kirjapanekutes. Tänapäeva eesti keeles leidub vaid käsitletava tüvega uuemaid laene, nagu setu *verbin* 'piginõõr' (< vn *вербина*) ning *verukas* (< *веревка*) nõõri, malaka ja teistes tähendustes.³² Seega tundub siinkirjutajale üsna tõepärane, et *vere*-formant pole tuletatud vanavene päritoluga sõnast. Samavõrd võiks selle viia seosesse eespool mainitud semantiliselt ideaalse vanaskandinaavia sõnaga 'küla', kuid taas saab suureks, kui mitte ületamatuks takistuseks kaashäälikute erinevus.

'äär', 'mets' või 'kallas'?

P. Alvre artiklit "Kuidas on tekkinud *vere*-lõpulised kohanimed" lugedes tuli P. Ariste mõttele, et käsitletavates kohanimedes võib peituda sõnaga *veer* 'äär' (< **vēri*) homonüümne lekseem, mis on eesti keeles hääbunud, kuid säilinud läti keelde laenatuna kujul *vēris*, *vēre*, *vēra*. See esineb suure metsa tähenduses, kusjuures võis leida aset tähendusnihe '(lehtpuu)mets → 'ale, sõõrd'.³³ Siinkohal pakub kõigepealt huvi küsimus, millised seisukohad valitsevad läti sõnade puhul baltoloogias nüüd, ligemale pool sajandit hiljem.

Läti keele etümoloogiline sõnastik peab tänini võimalikuks eesti laenu, kuigi esikohal tuuakse oletatav indoeuroopa lähtekoht sõna **ǵer* 'lai, avar' näol.³⁴ Siiski tundub see olevat üsnagi meelevaldne. Usutavaks saanuks etümoloogiat pidada tingimusel, kui ka teiste indoeuroopa keelte sõna seonduks kuidagimoodi puude või metsaga.

Seega jääb P. Ariste oletuse esimene pool kehtima ka tänapäeval, kuid ale tähendus jääb konkreetset juhul tõestamata. Keelemees jättis probleemi lõpuni lahendamise teistele: "Lahtiseks jääb aga seni küsimus, kas on sidet või milline side on sõna **vēri* 'mets' ja sõnapere *veer* 'äär', *veer*, om. *veeru* 'nõlvak' jne. vahel."³⁵ Seda on hiljem uurinud Erkki Itkonen, kelle tööd on ka-

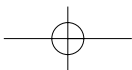
³¹ L. Hakulinen, Suomen kielen rakenne ja kehitys. Kolmas, korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava, 1968, lk 143–144.

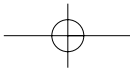
³² M. Must, Vene laensõnad eesti murretes. [Tallinn:] Eesti Keele Sihtasutus, 2000, lk 466, 468–469.

³³ P. Ariste, Veelgi *vere*-lõpulistest kohanimedest. – Keel ja Kirjandus 1963, nr 8, lk 474–475.

³⁴ K. Karulis, Latviešu etimoloģijas vārdnīca, lk 1142.

³⁵ P. Ariste, Veelgi *vere*-lõpulistest kohanimedest, lk 475.

sutanud ka Valdek Pall, otsustades viimase ja P. Ariste oletuste põhjal: "Ja siiani ei näe ma põhjust, mis takistaks ühendust *-vere* < * *vēri* : *vēren* 'mets; metsane kungas'."³⁶

**Veeri* ei sisalda otseselt ei kalda ega nõlva tähendust. Viimane ilmneb *u*-liitelises vormis, mis paistab olevat juba üsna vana, vrd ee *veer*, sm *vieru* 'veer, nõlvak; kallak, liusk', isuri *veeru* 'mäerinnak' jt.³⁷ Kuigi see (samuti ka 'kallas') pidi juba *veeri*-sõnas sisalduma algselt, kui uskuda E. Itkoneni seletust, et **vēre*- märkis algul ligikaudu 'variseda nõlvaks või liivajärsakuks (nt rannavall); vajuda nõlvakust alla (liiv, kruus)'.³⁸ Ajapikku on ääre tähendusest tekkinud tähendused 'lähedal', 'kõrval' ja 'juures', nt *kalda veeres*, *jõe veeres*. Viimane on taas osalenud kalda tähenduse kujunemisel.

Ent öeldu ei muuda asja sisulist külge. Ilmselt võibki lähtuda tähendusest 'veer, nõlv, kallas', sest me esivanemad elasid, nagu mainib ka M. Kallasmaa, esialgu veekogude ääres ning kolisid hiljem mööda mäeveeru kõrgemale. Täiendame asjaomast pilti arheoloogi XIII sajandi alguse kirjeldusega: "Muinaskülade looduslikku asendit vaadeldes võib täheldada, et enamasti on need kõrgema mineraalmaa ja madalama ala piiril asuvad n-õ nõlvaasulad. Käepäraste viljelusmaade puhul on asulad tekkinud tihti jõgede-järvede ja teiste veekogude äärde, sulg- ja allikalohkude ümbrusesse [...] Põhja-Eesti lavamaa ja maa keskosa moreentasandike alal on iseloomulik põliskülade paiknemine tasandikku liigendava orundi nõlval, mille põhjas voolab oja või on allikakoht. Vooremaastikul paiknesid muinaskülad enamasti voore jalamil, kus pinnavesi oli kättesaadavam."³⁹

Muidugi teame ajaloost, et veekogude läheduses ja kaugemal paiknevad küngad olid metsased ning tehti metsaraiet ja alet, kuid ale tähendust asjaomased kohanimed ega apellatiivid mingil moel ei peegelda. Üldistumisel võis *vere*-liide päranduda ka tasandikel tekkivate külade nimedele. Kas *Vereojad* on tulnud *Veereojadest*, nagu püstitab küsimuse M. Kallasmaa, vajaks dokumentaalse materjali põhjal uuringute jätkamist.

Rakvere

Juba 1849. aastast alates on osa teadlasi (H. Neus, J. Mikkola, kaudselt ka E. Pabst) üritanud kohanime *Rakvere* vahelduva eduga ühendada XVIII sajandi soome sõnaraamatus esineva nimega *Rahcavuori* ja selle põhjal pidada järelosiseks *voor* : *voore*. Teised nime käsitlejad (F. J. Wiedemann, M. Veske jt) on selle etümoloogia hüljanud. P. Alvre peab võimalikuks, et linnuse algne nimi oligi osisega *-voore* > *-vore*, mis hiljem asendus *vere*-komponendiga.⁴⁰ Siinkohal tuleks *Rakvere* nimedele lisada ka Novgorodi kroonikast tuntud *Rakovor*.⁴¹

³⁶ E. I t k o n e n, Etymologisia lisiä, lk 168–175; vt V. P a l l, Põhja-Tartumaa kohanimed II, lk 83–84; V. P a l l, *L'em'it'ne*. Tallinn: Eesti Keele Instituut, 1997, lk 72.

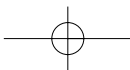
³⁷ Suomen sanojen alkuperä 3. R–Ö, lk 435.

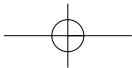
³⁸ E. I t k o n e n, Etymologisia lisiä, lk 168, 169.

³⁹ A. L a v i, Muinasaja lõpu külaehitised. – Eesti aastal 1200. Koostanud ja toimetanud Marika Mägi. Tallinn: Argo, 2003, lk 150.

⁴⁰ Vt P. A l v r e, Kuidas on tekkinud *vere*-lõpulised kohanimed, lk 220, 224.

⁴¹ М. Ф а с м е р, Этимологический словарь русского языка 3, lk 439; vt näiteks ka: Eesti NSV ajaloo lugemik 1. Valitud dokumente ja materjale Eesti ajaloost kõige vanemast ajast kuni XIX sajandi keskpaigani. Koost J. Kahk, A. Vassar. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1960, lk 57. On saanud krestomaatiliseks, et *Rakovor* tõestab *Rakvere* esikomponendi

Kas eesti keeles on siis muiste eksisteerinud *voor* : *voore*? Praegune termin on ju suhteliselt hiljuti laenatud soome keelest.⁴² On võimalik, et soomeugri keeltes on esinenud metsase künka tähenduses tõenäoliselt deskriptiivne sari **vēre*, **vīre*, **vōre* ja **vārā* (**vara*),⁴³ kuid eesti keeles jääks *voor* erandlikuks. Pigem on soome hõimud *vuori*-osise tõlkinud kui samaväärse eesti kohanime *vere*-osise, sest neil polnud selle lõpuga kohanimede moodustamise traditsiooni. Seega pole praegustel andmetel vaja tingimata oletada, et Rakvere nimes leiduv *-vuori* oleks genuinne.

Vere-nimede vanusest

Huvi pakub ka *vere*-nimetuste võimalik vanus. Esialgu toetuti P. Johansen'i arvamusele, et need on suhteliselt hilised (XI sajandist alates), sest *vere*-nimelised külad on keskmistest väiksemad. Arheoloog Artur Vassar tõstatas õiglase küsimuse, miks vanus peaks sõltuma suurusest, ja nentis, et suur osa *vere*-lõpulisid külasid oli asustatud juba I aastatuhande esimesel poolel või keskpaiku. Seepärast toetas ta vanuse küsimuses P. Aristet, kes oli varaseimate külade tekkeaja viinud I aastatuhande algusesse.⁴⁴ Tänapäevase dateerimise põhjal nenditakse, et valdav enamik Eesti külasid on asustatud keskmisel (450.–800. a) ja nooremal rauaajal (800.–1250. a) ning suhteliselt pisikene osa kas enne või pärast seda.⁴⁵ Vaevalt olid *vere*-nimelised külad erandiks, tõenäoliselt hoopis vastupidi.

Lõpetuseks

Mõistagi ei lahendanud ka see kirjutis *vere*-probleemi. Kõige tõenäolisem on ikkagi lähtuda sõnast *veer*, mida üritas tõestada juba Mihkel Veske XIX sajandi lõpupoolel. Teisena tuleb arvesse eelmisega sarnane, eesti keeles hüpoteetiline lekseem tähenduses 'koht'. Paraku ei kandnud otsingud leida *vere*-lõpulistele kohanimedele paralleele vene ainesega loodetud vilja, ent ka negatiivsel tulemusel peaks olema väärtust. Sellele võidakse edaspidi leida täiendavat kinnitust või ka vastupidist tõendusmaterjali. Loodetavasti äratas käesolev kirjutis ka mõningaid uusi mõtteid, mida saaks edasi arendada.

sugulust *Rägavere*'ga, vt Eesti Entsüklopeedia 12. Eesti A–Ü. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2003, lk 465–466. Siiski on *Rahcavuori* puhul (eeldusel, et algupool on eesti-pärane) tõenäolisem oletada seost eesti sõnadega *rahk* : *rahu* 'kruus, kõva paekivi', *päerahk* 'põikine või püstloodne paekiht', *rahke*, *rahkane* 'kruusane; paaka kuivanud (maa)', vrd ka *rähk* : *räha*, *rihk* : *rihi*, *riha* 'kruus' (vt F. J. W i e d e m a n n, Eesti-saksa sõnaraamat, vg 918, 938, 954; Väike murdesõnastik II. Toim V. Pall. Tallinn: Valgus, 1989, lk 303, 323, 356).

⁴² J. M ä g i s t e, Estnisches etymologisches Wörterbuch XII. varuks-üüt, lk 3916; Suomen sanojen alkuperä 3. R–Ö, lk 475.

⁴³ E. I t k o n e n, Etymologia lisiä, lk 174.

⁴⁴ A. V a s s a r, Millal ja kus tekkisid *vere*-kohanimed? – Keel ja Kirjandus 1966, nr 6, lk 348–349.

⁴⁵ V. L a n g, Baltimaade pronksi- ja rauaaeg. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007, lk 183.

